

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

КОЗАРІЙЧУК ДМИТРО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.137

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ
ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент
ТИМОШЕНКО Юрій Петрович,
Навчально-науковий інститут права імені князя
Володимира Великого ПрАТ «Вищий
навчальний заклад «Міжрегіональна Академія
управління персоналом», заступник директора
Навчально-наукового інституту права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЧАПЛИНСЬКИЙ Костянтин
Олександрович, Дніпропетровський державний
Університет внутрішніх справ, завідувач
кафедри криміналістики, судової медицини та
психіатрії.

кандидат юридичних наук
АРУШАНЯН Кристина Карленівна,
відділ аналітичних опрацювань звернень у
кримінальних справах правового управління (ІІІ)
департаменту аналітичної та правової роботи
Верховного Суду, головний спеціаліст.

Захист відбудеться «6» травня 2021 р. об 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.142.05 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі імені Ярослава Мудрого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «5» квітня 2021 р.

В.о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

В.А. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливою характеристикою правової держави виступає наявність дієвого механізму забезпечення прав і свобод людини у сфері кримінального провадження. Невід'ємною складовою сучасної концепції судочинства є вибір найбільш ефективних процесуальних форм, у межах яких запроваджуються оновлені стандарти кримінальних процесуальних правовідносин. Визначальним критерієм існування ефективної правозахисної моделі в державі є реальний стан забезпечення прав людини при застосуванні процесуального примусу. Сучасний стан кримінальних процесуальних правовідносин в Україні визначається необхідністю удосконалення окремих інститутів і стадій кримінального процесу, серед яких важливе місце посідає розробка та впровадження ефективних гарантій забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Процесуальна обумовленість диференціації кримінального процесу шляхом установлення спеціальної процедури розслідування та судового розгляду проваджень щодо застосування примусових заходів медичного характеру обумовлена, насамперед, завданнями кримінального провадження щодо охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування й судового розгляду і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Розвиток інституту примусових заходів медичного характеру у кримінальному провадженні має за мету забезпечення застосування належної правової процедури до учасників указанного провадження, що має сприяти ефективному виконанню завдань кримінального провадження щодо охорони їхніх прав, свобод і законних інтересів.

Водночас інститут примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі характеризується наявністю низки невирішених важливих теоретичних і практичних питань та супроводжується численними дискусіями як серед учених-процесуалістів, так і юристів-практиків.

Про необхідність дослідження стану забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру свідчать статистичні дані. Зокрема, за офіційними статистичними даними, протягом 2020 року в Україні проведено 2 625 судових засідань, на яких розглядалися питання, пов'язані із застосуванням примусових заходів медичного характеру.

Ураховуючи, що кримінальним процесуальним законодавством передбачена особлива форма досудового розслідування і судового розгляду провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а також наявність численних прогалин у нормативно-правовому регулюванні цього інституту, може виникнути загроза порушення прав і свобод людини, що обумовлює необхідність установлення додаткових процесуальних гарантій їх забезпечення.

Проблеми забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру неодноразово порушувалися у вітчизняній кримінальній процесуальній науці. Нині необхідним є вивчення проблем функціонування інституту примусових заходів медичного характеру у вітчизняному

правовому полі, переосмислення механізму забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних питань, пов'язаних з інститутом примусових заходів медичного характеру, зробили такі науковці, як: О. С. Артеменко, К. К. Арушанян, В. Д. Басай, А. Я. Берш, В. М. Бурдін, А. А. Васильєв, О. І. Галаган, К. О. Горбій, Б. М. Дердюк, А. В. Дудка, О. М. Дуфенюк, О. В. Зайцев, М. І. Зеленська, В. Л. Кириченко, П. А. Колмаков, В. В. Лень, В. Т. Малярєнко, В. Я. Марчак, Р. І. Міхєєв, О. В. Міщенко, Н. А. Мирошніченко, А. П. Овчинникова, Н. А. Орловська, І. Б. Пукач, О. В. Сачко, Н. М. Сенченко, Г. І. Сисоєнко, Г. К. Тетерятник, С. Я. Улицький, Т. Г. Фоміна, А. А. Хомовський, В. І. Цимбалюк, М. С. Цуцкірідзе, Р. П. Чича, Д. А. Чухраєв, Л. С. Шаренко, О. Г. Яновська та інші.

Однак на монографічному рівні питання забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру системно та комплексно у вітчизняній правовій науці не досліджено. З огляду на те, що інститут примусових заходів медичного характеру залишається недостатньо регламентованим у вітчизняному законодавстві, наявна низка проблемних питань, які потребують вирішення наукою кримінального процесуального права. Отже, наявний нині стан досліджень і практичний характер проблематики обумовлюють актуальність та доцільність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276; Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501, та Плану заходів щодо її реалізації, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р.; узгоджується з Пріоритетними напрямами розвитку науки і техніки на період до 2020 року, затвердженими Законом України від 9 вересня 2010 р. № 2519-VI; Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, схваленою Постановою загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р., та виконаний відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, та Загального плану науково-дослідної роботи ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2014–2018 рр. «Теоретико-методологічні засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (ДР № 0113U007698).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 25 лютого 2015 р. (протокол № 2) та уточнено 30 травня 2018 р. (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є комплексна розробка сучасних підходів до вирішення наявних проблем забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру у контексті міжнародних стандартів і внесення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- здійснити огляд становлення інституту примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України;
- дослідити стан забезпечення прав особи у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру за законодавством зарубіжних країн;
- з'ясувати теоретичні основи забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру;
- охарактеризувати стандарти доказування у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру;
- виокремити характерні риси забезпечення прав особи при обранні заходів забезпечення у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру;
- визначити особливості забезпечення прав особи при проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру;
- розкрити особливості забезпечення прав особи під час розгляду проваджень щодо застосування примусових заходів медичного характеру у суді першої інстанції;
- висвітлити стан забезпечення прав особи у провадженні з перегляду судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру;
- проаналізувати особливості забезпечення прав особи у провадженні з виконання судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру.

Об'єктом дослідження є кримінальне процесуальне законодавство та практика його застосування у сфері забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Предмет дослідження – забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Методи дослідження. Для виконання поставлених у роботі завдань використано методи і прийоми наукового пізнання, сукупність яких обрано з урахуванням поставлених мети та завдань, специфіки об'єкта і предмета дослідження. Підґрунтям дисертації є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Основним при проведенні дослідження став *загальнонауковий метод* – загальний *діалектичний метод*, який використано при вивченні теорії та практики забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (розділи 1–3). *Методи логіки* використано при дослідженні наукових положень, нормативних актів і статистичних матеріалів, які стосуються забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, що дало змогу дійти обґрунтованих висновків (розділи 1–3);

індуктивний метод наукового пізнання використано у дослідженні для визначення загальної проблематики забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру; *дедуктивний метод* дав змогу дійти висновків, які ґрунтуються на доктринальних положеннях кримінального процесу; *метод аналізу* сприяв установленню конкретних наукових положень стосовно забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру; використання *методу синтезу* наукових знань сприяло пізнанню загальної проблематики дослідження. *Системно-структурний метод* застосовано при визначенні оптимальних взаємозв'язків між процесами, що зумовлюють наближення кримінального провадження України до міжнародних стандартів судочинства (розділ 1); *порівняльно-правовий метод* – під час аналізу норм законодавства, наукових категорій, визначень і підходів (розділи 1–3); *історико-правовий метод* – при дослідженні становлення та розвитку законодавства стосовно забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (підрозділ 1.1); *компаративістський метод* – при вивченні стану забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру за законодавством зарубіжних країн, аналізі практики Європейського суду з прав людини для удосконалення вітчизняного законодавства в частині забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (підрозділи 1.2, 1.3); *соціологічний метод* – при проведенні анкетування практичних працівників з питань забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру; *статистичний метод* – при визначенні стану та динаміки узагальнених результатів соціологічних досліджень (розділи 1–3). Вказані методи застосовано при проведенні дослідження в їх взаємозв'язку і взаємозалежності, що забезпечило переконливість, всебічність, повноту й об'єктивність одержаних наукових результатів.

Нормативною основою дослідження слугували норми міжнародного та вітчизняного законодавства, досвід правової регламентації досліджуваного інституту в інших країнах, а також практика Європейського суду з прав людини.

Емпіричну базу дослідження становили аналітичні та статистичні дані Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Верховного Суду за 2015–2020 рр., зведені дані анкетування 206 слідчих і прокурорів, слідча та прокурорська практика.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, з урахуванням сучасного стану законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– одержано цілісний авторський підхід до розуміння правової природи забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру як багаторівневого правового механізму, спрямованого на дотримання відповідного балансу між цілями судочинства та

інтересами, особливими потребами психічно хворих осіб, який забезпечується державою та обумовлюється наявністю дієвих гарантій реального захисту невід'ємних прав людини та їх виняткового правомірного обмеження під час здійснення провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру;

– визначено, що доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру є специфічним комплексним напрямом процесуальної діяльності сторін кримінального провадження, спрямованим на забезпечення повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин, що підлягають установленню у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження в умовах особливостей процедури досудового розслідування та судового розгляду, з урахуванням психологічних особливостей особи, щодо якої здійснюється провадження;

– вказано на доцільність запровадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві можливості умовного припинення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, якщо вина особи, яка скоїла це діяння, є незначною та особа або її законний представник і захисник погоджуються на відповідне лікування;

– сформульовано висновок про доцільність встановлення строку затримання особи з психічними розладами без ухвали слідчого судді, суду не більше сорока восьми годин з моменту затримання, при цьому така особа не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу;

удосконалено:

– механізм забезпечення прав особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, шляхом чіткого визначення її правового статусу;

– теоретичні положення про необхідність застосування заходів забезпечення у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру з додержанням балансу між забезпеченням прав особи, з одного боку, і необхідністю виконання завдань кримінального провадження – з іншого;

– позицію про доцільність установлення обов'язкового здійснення кримінального провадження щодо примусових заходів медичного характеру у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження, крім випадків наявності обставин, що свідчать про необхідність відкритого судового розгляду;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо важливості забезпечення участі особи, стосовно якої здійснюється провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, у проведенні слідчих дій у кожному конкретному разі, з урахуванням її психічного стану;

– наукові підходи щодо доцільності передбачення у законодавстві розширеного переліку заходів забезпечення кримінального провадження стосовно застосування примусових заходів медичного характеру, які мають застосовуватися з

урахуванням висновку експерта про ступінь психічного розладу та здатність усвідомлювати значення своїх дій і можливість керувати ними на момент вчинення кримінального правопорушення та на час здійснення досудового розслідування;

– теоретичні засади щодо передбачення можливості оскарження в касаційному порядку ухвали суду першої інстанції про вирішення питань, пов'язаних з продовженням, зміною або припиненням застосування примусових заходів медичного характеру.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції впроваджені та можуть бути використані у:

– *правотворчості* – для розвитку кримінального процесуального законодавства при внесенні змін до КПК України (Лист Голови Комітету Верховної Ради України Д. Монастирського про впровадження результатів дослідження в законодавчий процес від 1 квітня 2021 р. № 278/4-к);

– *практичній діяльності* правоохоронних органів України – при розробленні та вдосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій з питань забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 27 січня 2021 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – сформульовані та викладені теоретичні положення, узагальнення, рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки кримінального процесуального права, створюючи підґрунтя для подальшого удосконалення забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру (Акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14 січня 2021 р.);

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальний процес», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, текстів лекцій і методичних матеріалів, проведенні семінарських і практичних занять з кримінального процесу (Акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 12 січня 2021 р.; Акт впровадження Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 18 січня 2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно. Усі сформульовані у ньому положення та висновки обґрунтовані дисертантом на підставі особистих теоретичних і практичних досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки було оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Пріоритети розвитку юридичних наук у ХХІ столітті» (м. Одеса, 7–8 квітня 2017 р.); «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 8–9 червня 2018 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (Київ, 8 жовтня 2019р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (Київ, 8 жовтня 2020р.).».

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, висвітлено у 9 наукових публікаціях, з-поміж яких чотири статті – опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави, чотири

тези наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з них основного тексту – 180 сторінок. Список використаних джерел налічує 195 найменувань та займає 22 сторінки. 7 додатків розміщено на 12 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковою тематикою; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано методологічну основу дослідження; висвітлено наукову новизну, науково-теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Науково-теоретичні основи забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Становлення інституту примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України»* послідовно проаналізовано основні етапи розвитку цього інституту з часів Київської Русі і дотепер, на підставі чого зроблено висновок про те, що спроби диференціації кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснювалися здавна. У різні історичні періоди формувалися характерні риси здійснення лікування в примусовому порядку, які обумовлювалися завданнями кримінального провадження. При цьому забезпеченню прав особи не завжди приділялася належна увага.

Звернення до витоків вітчизняного інституту примусових заходів медичного характеру засвідчило, що на території України була наявна низка, згідно з сучасними поняттями, нормативних актів, які регламентували особливості здійснення кримінального провадження. На основі наявних здобутків доктрини кримінального процесу та відповідного ретроспективного законодавства, запропоновано авторську періодизацію генези кримінального процесуального інституту примусових заходів медичного характеру на території сучасної України:

1) з давніх часів до XVII ст. – відбувається зародження прообразу інституту примусових заходів медичного характеру у таких джерелах права, як: Руска Правда, Литовські статuti 1529, 1566, 1588 років, збірки магдебурзького права. Аналіз чинних на той час правових норм свідчить про наявність певних особливостей судочинства щодо психічно хворих осіб;

2) з 1649 до 1845 рр. – період, пов'язаний з дією на українських землях, які входили до складу Московського царства, Соборного Уложення 1649 року, в якому була передбачена можливість звільнення психічнохворого підозрюваного від відповідальності за вбивство, а також проведенням у 1690 р. першої лікарської експертизи. Період дії Зводу законів Російської імперії 1835 року, в якому вперше

на законодавчому рівні згадувалося про примусове лікування осіб, які скоїли вбивство в стані безумства. Зазначені особи мали утримуватися та лікуватися окремо від інших божевільних у спеціальному відділенні будинків божевільних;

3) з 1845 до 1922 рр. – характеризується прийняттям у 1845 р. Уложення про покарання кримінальні та виправні, яке було основним джерелом кримінального права до початку XX ст., де встановлено коло неосудних осіб, до яких могли бути застосовані примусові заходи медичного характеру, визначено основні форми психічних розладів. Період дії Статуту кримінального судочинства 1864 року, у якому було передбачено можливість запрошення судовим слідчим судового лікаря для огляду стану здоров'я потерпілого від злочину або самого обвинуваченого, визначено процедуру освідчування обвинуваченого, який виявився божевільним або безумним, а також змога припинення провадження через його божевілля або безумство з дозволу суду;

4) з 1922 до 1991 рр. – період встановлення радянської влади на території України та закріплення на правовому рівні карально-репресивної політики радянської влади. Інститут примусових заходів медичного характеру в цей період активно застосовувався стосовно здорових осіб, які не погоджувалися з наявною політичною системою. При застосовуванні примусових заходів медичного характеру у кримінальному провадженні систематично порушувалися права хворих осіб, що стало можливим унаслідок відсутності надійного механізму забезпечення прав особи в державі загалом;

5) з 1991 – дотепер – період, пов'язаний зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. та внесенням численних змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства, в якому фактично було вирішено наявну нині проблему розмежування процесуального статусу обмежено осудних і неосудних осіб, які при формальному тлумаченні норм КПК 1960 р. майже не відрізнялися.

Аналіз нормативних актів, які діяли на території сучасної України в різні історичні періоди, дав змогу дійти висновку, що розвиток інституту примусових заходів медичного характеру відбувався у вітчизняному законодавстві поступово, однак найбільш характерні його риси були сформовані в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року, Статуті кримінального судочинства 1864 року та Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року.

У підрозділі 1.2 «Забезпечення прав особи у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру за законодавством зарубіжних країн» здійснено дослідження законодавства, що стосується норм, у яких регламентовано застосування примусових заходів медичного характеру крізь призму порівняльного законодавства.

Проаналізовано підходи до законодавчого врегулювання поняття, підстав і процесуальних особливостей застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади, у різних державах. Наголошено, що правовий статус психічно хворих осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння, і характер застосовуваних до них заходів визначаються рівнем гуманізації та демократизації суспільного устрою.

Вказано, що подальшому вдосконаленню інституту примусових заходів медичного характеру сприятиме вивчення досвіду його функціонування в інших

країнах. Урахування ефективних форм організації кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру в зарубіжних країнах має забезпечити успішне виконання завдань вітчизняного кримінального провадження.

Для законодавства зарубіжних країн характерною є наявність інституту заходів безпеки та виправлення, ширшого, аніж інститут примусових заходів медичного характеру, який є в Україні. На прикладі Великобританії розглянуто особливості застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, до осіб, які вчинили злочин і страждають на алкоголізм, може бути застосована такий захід, як поміщення особи у спеціальний заклад. Суд має право направити таку особу в подібний заклад на термін до трьох років у тому разі, якщо особа засуджена за злочин, суд визнає, що злочин було скоєно в стані алкогольного сп'яніння, а сам злочинець чи присяжні вважають, що в такої особи є проблеми з алкоголем. Щодо осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння і визнані неосудними за правилами Макнатена, застосовується поміщення в спеціальну установу. Рішення про направлення в такий заклад може бути винесено до відкриття основного провадження рішенням присяжних засідателів про нездатність особи брати участь у процесі та в результаті основного провадження вердиктом «винен», але неосудний.

У Франції також наявні заходи медичного характеру, які застосовуються до осіб, визнаних неосудними або обмежено осудними, а також до «небезпечних» осіб, які страждають на алкоголізм, наркоманію або токсикоманію.

На прикладі Німеччини розглянуто порядок застосування заходів виправлення і безпеки, пов'язаних із позбавленням свободи, а саме поміщення в психіатричну лікарню та поміщення у лікувальний заклад для осіб, які страждають на алкоголізм, наркоманію. Згідно з німецьким законодавством поміщення в психіатричний стаціонар можливе, зокрема, за таких умов: 1) вчинення протиправного діяння (злочину або проступку) в стані неосудності або «обмеженої осудності»; 2) загальна оцінка особи та її діяння свідчить, що від такої особи можна очікувати серйозних протиправних діянь і тому вона небезпечна для суспільства. Тобто повинна простежуватися ймовірність вчинення особою протиправних діянь у майбутньому.

Акцентовано на доцільності імплементації положень вірменського кримінального процесуального законодавства стосовно закріплення у вітчизняному законодавстві окремого переліку прав осіб, щодо яких застосовуються примусові заходи медичного характеру.

У підрозділі 1.3 «Теоретичні основи забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» за результатами аналізу стандартів забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлено, що учасникам вказаного провадження має забезпечуватися той самий обсяг прав, що і при проведенні кримінального провадження в загальному порядку, що, водночас, забезпечить належне виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

Визначено, що норми, які регламентують особливості кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, не

змінюють сутності провадження, а лише посилюють процесуальні гарантії забезпечення прав його учасників.

Установлено наявність низки проблемних питань, які потребують вирішення, шляхом внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства України. Проведене опитування засвідчило, що 86,4 % прокурорів і слідчих вважають незадовільним стан кримінального процесуального законодавства, яке регламентує кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, а 94,7 % респондентів вказали на необхідність подальшого вдосконалення чинного законодавства в частині забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. З метою належного забезпечення прав особи у кримінальному провадженні, необхідно уточнити законодавство, яке регламентує інститут примусових заходів медичного характеру. Крім того, потребує вирішення питання визначення правового статусу особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру.

Зазначено, що прокурор у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, здійснюючи конституційну функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням, сприяє забезпеченню прав особи, шляхом реалізації своїх повноважень, які обумовлюються метою реалізації завдань кримінального провадження. При цьому конституційна функція прокурора з підтримання публічного обвинувачення трансформується у підтримання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Диференціація кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру обумовлена необхідністю процесуальної організації розслідування і судового розгляду суспільно небезпечних діянь, які визначаються особливим станом психіки суб'єкта їх вчинення. Вказано на важливість урахування правового статусу осіб, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, внаслідок чого мають відрізнятися процесуальні засоби, необхідні для здійснення правосуддя.

З'ясовано, що встановлення диференційованої форми провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав психічно хворих осіб стосовно необхідності встановлення належних правових гарантій забезпечення їхніх прав.

Процесуальна необхідність диференціації кримінального судочинства шляхом установа спеціальної процедури розслідування та судового розгляду провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру обумовлена, насамперед, завданнями кримінального провадження щодо охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення застосування належної правової процедури до кожного учасника кримінального провадження.

Аналіз наукових підходів до визначення особливостей забезпечення прав особи, міжнародних стандартів захисту прав психічно хворих осіб дав змогу дійти висновку, що забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру є багаторівневим правовим механізмом, спрямованим на дотримання відповідного балансу між цілями

судочинства та інтересами, особливими потребами психічно хворих осіб, який забезпечується державою та обумовлюється наявністю дієвих гарантій реального захисту невід'ємних прав людини та їх виняткового правомірного обмеження під час здійснення провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Розділ 2 «Забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проваджень щодо застосування примусових заходів медичного характеру» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Стандарти доказування у провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру»* на основі проведеного аналізу окремих наукових підходів до визначення поняття доказування, сформульовано визначення доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру як специфічного комплексного напряму процесуальної діяльності сторін кримінального провадження, спрямованого на забезпечення повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження в умовах особливостей процедури досудового розслідування та судового розгляду, з урахуванням психологічних особливостей особи, щодо якої здійснюється провадження.

Наголошено, що забезпечення прав особи, щодо якої здійснюється провадження, під час доказування у кримінальному провадженні вимагає чіткого закріплення процедури доказування у чинному законодавстві. Установлення спеціального предмета доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру обумовлено необхідністю урахування психологічних особливостей особи, щодо якої здійснюється провадження. Додержання стандартів доказування має важливе значення з огляду на встановлену у законодавстві можливість винесення судом рішення по суті кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру без участі особи, щодо якої воно здійснюється.

Зазначено, що прокурор, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у конкретному кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, має визначати межі доказування, з огляду на те, що він підтримуватиме обвинувачення в суді. Здійснюючи конституційну функцію з процесуального керівництва досудовим розслідуванням, саме прокурор має забезпечити повноту і законність зібрання під час досудового розслідування доказів необхідності застосування примусових заходів медичного характеру.

У підрозділі 2.2 *«Забезпечення прав особи при обранні заходів забезпечення у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру»* на основі комплексного опрацювання наукових підходів, чинного законодавства та практики застосування заходів забезпечення кримінального провадження, визначено особливості забезпечення прав особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Акцентовано на можливості обмеження прав і свобод людини винятково відповідно до встановленої на законодавчому рівні мети такого обмеження та у межах чіткої кримінальної процесуальної форми. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру має здійснюватися з додержанням балансу між забезпеченням прав особи, з одного боку, і необхідністю виконання завдань кримінального провадження – з іншого.

Визначено необхідність передбачення у законодавстві розширеного переліку заходів забезпечення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Такі заходи мають застосовуватися, з урахуванням висновку експерта про ступінь психічного розладу та здатність усвідомлювати значення своїх дій і можливість керувати ними на момент вчинення кримінального правопорушення та на час здійснення досудового розслідування. На користь висловленої пропозиції висловилися 66 % опитаних прокурорів і слідчих.

Наголошено на необхідності приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів здійснення правосуддя щодо осіб з психічними розладами, з огляду на що запропоновано встановлення в КПК України граничного строку затримання особи з психічними розладами без ухвали слідчого судді, суду не більше сорока восьми годин з моменту затримання. При цьому така особа не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу. На необхідність обмеження граничного строку затримання особи з психічними розладами без ухвали слідчого судді, суду вказали 67 % респондентів.

Зосереджено увагу на тому, що додержання принципу правової визначеності є важливою гарантією забезпечення прав учасників кримінального провадження. Тому неприпустимим є у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру обрання заходів забезпечення кримінального провадження без установлення їхніх підстав, мети та процедури проведення у відповідних положеннях КПК України. Наведений висновок підтримали 84 % опитаних прокурорів і слідчих.

Аргументовано необхідність передбачення у кримінальному процесуальному законодавстві можливості застосування приводу до особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру. Вказану пропозицію підтримали 70,4 % респондентів.

У підрозділі 2.3 *«Забезпечення прав особи при проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру»* на підставі аналізу наукових джерел, а також міжнародних вимог щодо забезпечення прав психічно хворих осіб вказано, що можливість участі особи, стосовно якої здійснюється провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, у проведенні слідчих дій має забезпечуватись у кожному конкретному разі, з урахуванням її психічного стану.

На підтримку положення щодо необхідності запровадження у кримінальному провадженні інституту судово-психіатричного освідчування особи уточнено, що таке освідчування має здійснюватися саме за необхідності термінового встановлення

психічного стану підозрюваного на стадії досудового розслідування. При цьому таке освідчування має здійснюватися лікарем у невідкладних випадках, з метою попереднього встановлення психічного стану особи на початковому етапі розслідування та передувати проведенню відповідної експертизи. З огляду на необхідність проведення спеціального дослідження для надання обґрунтованого висновку про психічний стан особи, такий висновок має надаватися винятково за результатом проведення в межах кримінального провадження психіатричної експертизи. При цьому за результатами такої психіатричної експертизи має надаватися також висновок щодо можливої участі особи у проведенні слідчих (розшукових) дій. Саме такий алгоритм дій сприятиме забезпеченню прав особи при здійсненні кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Запропоновано запровадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві можливості умовного припинення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, що відповідатиме проголошеному курсу на лібералізацію кримінально-правової політики держави. При цьому необхідно визначити механізм припинення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, якщо вина особи, яка скоїла це діяння, є незначною та особа або її законний представник і захисник погоджуються на відповідне лікування. Правом закриття кримінального провадження до направлення до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру доцільно наділити прокурора, передбачивши при цьому у законі підстави та умови для прийняття такого рішення. Підтримали запровадження можливості умовного припинення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру 78,2 % опитаних прокурорів і слідчих.

Розділ 3 «Забезпечення прав особи у судовому провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Забезпечення прав особи під час розгляду проваджень щодо застосування примусових заходів медичного характеру у суді першої інстанції»* висвітлено особливості забезпечення прав особи під час судового розгляду проваджень щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Вказано на недостатню регламентацію провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру у суді першої інстанції та обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення відповідного законодавства.

Акцентовано, що у чинному КПК України містяться внутрішні суперечності, які обмежують процесуальні права та обґрунтовані інтереси осіб, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Наголошено на доцільності закріплення самостійного процесуального статусу особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, з визначенням прав, обов'язків та обмежень такої особи у судовому провадженні.

Проаналізовано наукові позиції щодо нормативного закріплення форми, в якій має відбуватися судові засідання з розгляду клопотання про застосування

примусових заходів медичного характеру. Розглянуто доцільність і підстави проведення таких судових засідань закритими. З метою забезпечення конфіденційності даних про психічне здоров'я особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, вказано на необхідність встановлення в КПК України вимоги щодо отримання судом згоди особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, її законного представника щодо поширення чи заборони поширення у судовому засіданні конфіденційної інформації або певної її частини, є обов'язковою умовою для визначення, під час розгляду яких питань проводити закриті судові засідання. Таке положення узгоджується з вимогами ст. 6 Закону «Про психіатричну допомогу» та принципом 6 додатка до Резолюції ООН від 18 лютого 1992 р., згідно з якими відомості про стан психічного здоров'я особи і надання психіатричної допомоги вважаються конфіденційними.

Пропозицію передбачити у законодавстві обов'язкове здійснення кримінального провадження щодо примусових заходів медичного характеру у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження підтримали 85,4 % опитаних прокурорів і слідчих.

З огляду на забезпечення належних процесуальних гарантій, кримінальна процесуальна діяльність у межах судового провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, повинна бути достатньо повно та ефективно врегульована нормами процесуального законодавства, відбуватися у точній відповідності до загальноприйнятих міжнародних стандартів і принципів процесу, а також відповідати суворій процесуальній формі її реалізації.

У підрозділі 3.2 «Забезпечення прав особи у провадженні з перегляду судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру» розглянуто можливість перегляду судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру як додаткової процесуальної гарантії забезпечення прав такої особи.

Акцентовано увагу на тому, що правом на апеляційне оскарження судових рішень вказаної категорії наділений законний представник і захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру. Однак особа, щодо якої застосовані примусові заходи медичного характеру, позбавлена можливості самостійного оскарження як в апеляційному, так і касаційному порядку.

У контексті аналізу рішень Європейського суду з прав людини та національної судової практики вказано, що особа, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру, не позбавлена права подавати апеляційну скаргу на судові рішення, ухвалені в порядку, передбаченому главою 39 КПК України. Така позиція підтверджується практикою Верховного Суду, а також практикою Європейського суду з прав людини, відображеною, зокрема, в рішеннях у справах «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», «Наталія Михайленко проти України», «Анатолій Руденко проти України».

Зазначено, що особі, яка примусово утримується у психіатричному закладі, у п. 4 ст. 5 Конвенції гарантується право на судовий перегляд за її власним бажанням.

Вказане положення Конвенції вимагає наявності незалежного правового засобу, за допомогою якого особа, яка утримується, має змогу постати перед суддею, який визначить законність триваючого утримання. Констатовано, що, з одного боку, конституційні положення та конвенційні норми закріплюють право особи на доступ до правосуддя, а з іншого – низка норм чинного КПК України текстуально містять обмеження щодо кола учасників, наділених правом подання скарги на судові рішення.

З метою приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів здійснення правосуддя (доступу до правосуддя), вказано на потребу законодавчого вирішення питання реалізації права особи, щодо якої застосовано примусові заходи медичного характеру, на подання апеляційної/касаційної скарги. Зазначено, що 74,3 % опитаних прокурорів вказали на доцільність такої пропозиції.

У ході дослідження вимог КПК України щодо меж судового розгляду зауважено, що при їх визначенні в суді апеляційної інстанції законодавцем залишено поза увагою кримінальні провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Акцентовано на ролі захисника та законного представника у провадженні з перегляду судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру, які виступають процесуальними гарантами в реалізації прав такої особи. Запропоновано законодавчо вдосконалити окремі повноваження захисника та законного представника при перегляді судових рішень в апеляційному і касаційному порядках.

У підрозділі 3.3 *«Забезпечення прав особи у провадженні з виконання судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру»* досліджено процесуальний порядок продовження, зміни чи припинення примусових заходів медичного характеру у межах кримінального провадження.

Акцентовано, що представники медичних закладів виходять за межі процесуальної правосуб'єктності, а саме оскарження в апеляційному порядку ухвал суду про зміну або припинення застосування примусових заходів медичного характеру. Зазначено, що представники медичних закладів не є учасниками кримінального провадження, а тому позбавлені права оскарження ухвали суду про зміну або припинення примусових заходів медичного характеру.

Підкреслено, що прокуратура виконує контролюючу функцію в оцінці перебігу надання психіатричної допомоги засудженим, з метою продовження та припинення часу перебування в установі. Вказано, що під час розгляду в суді заяви представника закладу з надання психіатричної допомоги відбувається підміна наглядової функції прокурора функцією обвинувачення.

Відзначено доцільність вчасного перегляду рішення суду за умови зміни стану здоров'я засудженої особи та обґрунтовано необхідність прийняття судом рішення про продовження, зміну та припинення застосування примусових заходів медичного характеру саме на підставі висновку судово-психіатричної експертизи. Вказано на те, що не є процесуальним джерелом доказу висновки комісії лікарів-психіатрів у розумінні КПК України.

Критично оцінено відсутність у вітчизняному кримінальному процесуальному законі припису щодо обов'язкової присутності захисника під час розгляду комісією лікарів-психіатрів питання про необхідність продовження, зміни або припинення примусових заходів медичного характеру. З метою належного захисту прав особи, щодо якої застосовуються примусові заходи, вказано на необхідність внесення законодавчих змін щодо обов'язкової участі захисника під час розгляду комісією лікарів-психіатрів питання про продовження, зміну або припинення примусових заходів медичного характеру.

Проаналізовано окремі наукові погляди з приводу можливості та підстав касаційного оскарження ухвали суду першої інстанції про продовження застосування примусових заходів медичного характеру після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами такого перегляду. Обґрунтовано необхідність запровадження у кримінальному процесуальному законодавстві можливості оскарження в касаційному порядку ухвали суду першої інстанції про вирішення питань, пов'язаних з продовженням, зміною або припиненням застосування примусових заходів медичного характеру. На користь пропозиції вказали 88,8 % опитаних прокурорів і слідчих.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації на основі узагальнення відповідних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених, законодавства та практики зарубіжних країн розроблено наукові положення й одержано результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання – забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, зокрема:

1. Проведений аналіз історичних передумов становлення інституту примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України свідчить, що спроби диференціації кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру здійснювалися з прадавніх часів. У різні історичні періоди формувалися характерні риси здійснення лікування в примусовому порядку, які обумовлювалися завданнями кримінального провадження в різні історичні періоди. При цьому забезпеченню прав особи не завжди приділялася належна увага.

Аналіз нормативних актів, які діяли на території сучасної України в різні історичні періоди, дав змогу зробити висновок про те, що розвиток інституту примусових заходів медичного характеру відбувався у вітчизняному законодавстві поступово, однак найбільш характерні його риси були сформовані в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року, Статуті кримінального судочинства 1864 року та Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року.

2. Аналіз підходів щодо законодавчого врегулювання поняття, підстав і процесуальних особливостей застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади, у різних державах засвідчив, що правовий статус психічно хворих осіб, які вчинили суспільно-небезпечне діяння, і характер застосовуваних до них заходів визначаються рівнем гуманізації і демократизації суспільного устрою.

Урахування ефективних форм організації кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру у зарубіжних країнах має забезпечити успішне виконання завдань вітчизняного кримінального провадження.

3. Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру є багаторівневим правовим механізмом, спрямованим на дотримання відповідного балансу між цілями судочинства та інтересами, особливими потребами психічно хворих осіб, який забезпечується державою та обумовлюється наявністю дієвих гарантій реального захисту невід'ємних прав людини та їх виняткового правомірного обмеження під час здійснення провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Установлено, що з метою належного забезпечення прав особи є необхідність уточнення законодавства, яке регламентує кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, шляхом чіткого визначення правового статусу особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру.

4. Визначено поняття доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру як специфічного комплексного напрямку процесуальної діяльності сторін кримінального провадження, спрямованого на забезпечення повного та об'єктивного з'ясування всіх обставин, що підлягають установленню у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, з метою ефективного виконання завдань кримінального провадження в умовах особливостей процедури досудового розслідування та судового розгляду, з урахуванням психологічних особливостей особи, щодо якої здійснюється провадження.

Установлення спеціального предмета доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру обумовлено необхідністю урахування психологічних особливостей особи, щодо якої здійснюється провадження. Додержання стандартів доказування має важливе значення, з огляду на встановлену у законодавстві можливість винесення судом рішення по суті кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру без участі особи, щодо якої воно здійснюється.

5. Акцентовано на можливості обмеження прав і свобод людини винятково відповідно до встановленої на законодавчому рівні мети такого обмеження та у межах чіткої кримінальної процесуальної форми. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру має здійснюватися з додержанням балансу між забезпеченням прав особи, з одного боку, і необхідністю виконання завдань кримінального провадження – з іншого.

Запропоновано встановлення в КПК України граничного строку затримання особи з психічними розладами без ухвали слідчого судді, суду не більше сорока восьми годин з моменту затримання. При цьому така особа не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Визначено необхідність передбачення у законодавстві розширеного переліку заходів забезпечення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, які мають застосовуватись, з урахуванням висновку експерта про ступінь психічного розладу і здатність усвідомлювати значення своїх дій та можливість керувати ними на момент учинення кримінального правопорушення і на час здійснення досудового розслідування.

6. Вказано, що можливість участі особи, стосовно якої здійснюється провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, у проведенні слідчих дій має забезпечуватись у кожному конкретному разі, з урахуванням її психічного стану.

Запропоновано запровадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві можливості умовного припинення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, що відповідатиме проголошеному курсу на лібералізацію кримінально-правової політики держави. При цьому необхідно визначити механізм припинення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, якщо вина особи, яка скоїла це діяння, є незначною й особа або її законний представник і захисник погоджуються на відповідне лікування.

7. З огляду на забезпечення належних процесуальних гарантій, кримінальна процесуальна діяльність у межах судового провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру повинна бути достатньо повно та ефективно врегульована нормами процесуального законодавства, відбуватися у точній відповідності до загальноприйнятих міжнародних стандартів і принципів процесу, а також відповідати суворій процесуальній формі її реалізації.

Акцентовано на доцільності закріплення самостійного процесуального статусу особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру, з визначенням прав, обов'язків та обмежень такої особи у судовому провадженні.

Запропоновано запровадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві обов'язкового здійснення кримінального провадження щодо примусових заходів медичного характеру у закритому судовому засіданні впродовж усього судового провадження, крім випадків наявності обставин, що свідчать про необхідність відкритого судового розгляду.

8. З метою приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів здійснення правосуддя (доступу до правосуддя) вказано на потребу законодавчого вирішення питання щодо реалізації права особи, стосовно якої застосовано примусові заходи медичного характеру, на подання апеляційної/касаційної скарги.

Наголошено на ролі захисника та законного представника у провадженні з перегляду судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру, які виступають процесуальними гарантами в реалізації прав такої особи. Запропоновано законодавчо вдосконалити окремі повноваження захисника та законного представника при перегляді судових рішень в апеляційному та касаційному порядках.

9. Відзначено доцільність вчасного перегляду рішення суду за умови зміни стану здоров'я засудженої особи та обґрунтовано необхідність прийняття судом рішення про продовження, зміну та припинення застосування примусових заходів медичного характеру саме на підставі висновку судово-психіатричної експертизи.

Вказано на доцільність запровадження у кримінальному процесуальному законодавстві можливості оскарження в касаційному порядку ухвали суду першої інстанції про вирішення питань, пов'язаних із продовженням, зміною або припиненням застосування примусових заходів медичного характеру.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козарійчук Д. В. Забезпечення прав особи при проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Юридична наука*. 2019. № 7. С. 167–173.

2. Козарійчук Д. В. Становлення інституту примусових заходів медичного характеру у кримінальному процесі України. *Юридична наука*. 2019. № 12. С. 157–163.

3. Kozariychuk D. V. Certain aspects of ensuring the rights of the person in the application of compulsory medical measures. *European Reforms Bulletin scientific peer-reviewed journal*. 2020. № 4. P. 66–69.

4. Козарійчук Д. В. Правова природа доступу до правосуддя особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. С. 209–215.

5. Козарійчук Д. В. Забезпечення прав особи при виконанні судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру у кримінальному провадженні. *Форум Права*. 2021. № 66(1). С. 56–63.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Козарійчук Д. В. До проблеми продовження, зміни, припинення примусових заходів медичного характеру. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 7–8 квіт. 2017 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2017. С. 67–70.

7. Козарійчук Д. В. Окремі аспекти зародження правового інституту примусових заходів медичного характеру. *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 черв. 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 67–69.

8. Козарійчук Д. В. Примусові заходи медичного характеру в кримінальному процесі за законодавством зарубіжних країн. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства: Частина друга*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 жовтня 2019р.). Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2019. – 49-52с.

9. Козарійчук Д. В. Правова природа слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства: Частина друга: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8 жовтня 2020р.).* Київ: ПрАТ ВНЗ «МАУП», 2020. – 32-37с.

АНОТАЦІЯ

Козарійчук Д. В. Забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». – Київ, 2021.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, з урахуванням сучасного стану законодавства та правоохоронної діяльності. На основі аналізу наукових джерел, анкетування прокурорів і слідчих, вивчення судово-слідчої практики, у роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій.

Здійснено історичний огляд стану забезпечення прав особи у вітчизняному кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Досліджено стан забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру за законодавством зарубіжних країн. З'ясовано теоретичні основи забезпечення прав особи у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Охарактеризовано стандарти доказування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Виокремлено характерні риси забезпечення прав особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та при проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Розкрито особливості забезпечення прав особи під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Висвітлено характерні риси забезпечення прав особи у провадженні з виконання судових рішень про застосування примусових заходів медичного характеру.

Ключові слова: права людини, примусові заходи медичного характеру, кримінальне провадження, досудове розслідування, судове провадження, заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, слідчі (розшукові) дії.

АННОТАЦИЯ

Козарийчук Д. В. Обеспечение прав личности в уголовном производстве по

применению принудительных мер медицинского характера. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – ЧАО «Высшее учебное заведение «Межрегиональная Академия управления персоналом». – Киев, 2021.

Диссертация является одним из первых в Украине комплексным исследованием теоретических и практических проблем обеспечения прав личности в уголовном производстве по применению принудительных мер медицинского характера, с учетом современного состояния законодательства и правоохранительной деятельности. На основе анализа научных источников, анкетирования прокуроров и следователей, изучения судебно-следственной практики в работе обоснован ряд новых концептуальных положений, выводов и рекомендаций.

Осуществлен исторический обзор института обеспечения прав личности в отечественном уголовном производстве по применению принудительных мер медицинского характера. Изучено состояние обеспечения прав личности в уголовном производстве по применению принудительных мер медицинского характера по законодательству зарубежных стран. Определены теоретические основы обеспечения прав личности в уголовном производстве по применению принудительных мер медицинского характера. Охарактеризованы стандарты доказывания в уголовном производстве по применению принудительных мер медицинского характера. Выделены характерные черты обеспечения прав личности при применении мер обеспечения уголовного производства и проведении следственных (розыскных) действий в уголовном производстве по применению принудительных мер медицинского характера. Раскрыты особенности обеспечения прав личности во время судебного рассмотрения уголовных производств по применению принудительных мер медицинского характера. Освещены характерные черты обеспечения прав личности в производстве по исполнению судебных решений о применении принудительных мер медицинского характера.

Ключевые слова: права человека, принудительные меры медицинского характера, уголовный процесс, досудебное расследование, судебное производство, меры обеспечения уголовного производства, меры пресечения, следственные (розыскные) действия.

SUMMARY

Kozariichuk D. V. Ensuring the rights of the individual in criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature. – *Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.*

The dissertation for the candidate of law degree specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational-search activity. – Interregional Academy of Personnel Management (IAPM). – Kyiv 2021.

The dissertation is one of the first comprehensive monographic studies in Ukraine of theoretical and practical problems of ensuring the rights of the individual in criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature, taking into account the current state of legislation and law enforcement. Based on the analysis of scientific sources, questionnaires of prosecutors and investigators, the study of judicial and investigative practice the paper substantiates a number of new conceptual provisions, conclusions and recommendations.

The historical review of ensuring the rights of individuals in criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature was conducted. A review of the status of ensuring the rights of the individual in criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature under foreign law has been carried out. The theoretical basis for ensuring the rights of the individual in criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature has been clarified. The standards of proof in criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature are described. Specific features of ensuring the rights of the individual have been identified in the application of measures to ensure criminal proceedings and in the conduct of investigative (search) actions during the criminal proceedings on the application of compulsory measures of a medical nature.

Key words: human rights, compulsory medical measures, criminal proceedings, pre-trial investigation, judicial proceedings, measures to ensure criminal proceedings, precautionary measures, investigative (search) actions.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 05.04.2021. Замовлення 175.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net